

m. G. S. 6

Anmärningar,

Rörande

Tufwors Afördjande

Från

Hårdwalls = Ångar,

Med *Phil. FAC.* samtycke wid Kongl. *Acad.* i ÅBO,

Under

Theol. Doctorens, Oecon. Professörens, Ledamotens af Kgl. Wafsa-Orden, Kgl. Wett. Academien, Kgl. Wett. Societ. i Upsala, samt Kgl. Sw. Patriotiska Sällskapet,

S e r r

PEHR KALMS

Inseende,

för Lager-Kransen

Utgifne och Sörswarade

af

DIDRIC JOHAN LOHMAN,

Norr = Finne.

3 Åbo Academies Öfre Läro = Rum, på wanlig tid för
middagen den 22. Decembr. 1774.

Å B O,

Tryckt hos JOHAN CHRISTOPHER FRENCKELL.

Kongl. Maj:t
Tro-Tjenare och Fendrich,
wåladle

Herr LORENTZ LOHMAN,

Min Zuldaste Sader.

Wid det jag för Allmänheten framlägger detta mitt *Academiska* Arbete, kan mig låglicare tilfalle aldrig årbjudas, at ådaga lägga en ålftad Saders huldhet, och den wördnadsfulla årkånsla, som deremot i mit inre lågar. Min Zuldaste Saders emot mig årtedda otaliga och priswårda wålgjerningar kan min matta pen- na aldrig tilbõrligen affildra, ån mindre befinuer jag mig förmod- gen, at i sielfwa wårket dem kunna åstjena.

Från de spådaste åren år jag bleswen med en mer ån Saders lig åmhet omfamnad, och har alt sedan rönt en ospard mōda wid min wålfårds befråmjande. Åtanken af alt detta, upwåcker hos mig de gladaste rōrelser, til betygande af et tacksammt hjerta; up- tagen derföre, min Zuldaste Sader, såsom et prof af min barnsliga årkånsla, detta ringa arbete, det jag har den åran, at Eder upoftra.

Himmelen bekrōne Eder med alt godt, och låta Edra ånnu å terfående ålderdomodagar wara så många som sälla, mig och mi- ne Kåre Syskon til en hjertelig sågnad; under hwilken ånskan jag til bleka stoftet framhårdar

Min Zuldaste Saders

Edmjulkhydigste Son
DIDR. JOH. LOHMAN.

Krono Befallningsmannen,
Ädle och Högåttade

Herr NILS GYLDEN,

Öf

Kongl. Hof-Rätts Liquidations Commissarien,
Ädle och Högåttade

Herr HENRIC STRÖM,

Mine Högåttade Herrar Morbröder.

Til min synnerliga fågnad har änteligen den dagen upklarnat; då jag offentligen får åran at betyga den skyldiga tacksamhet jag byser, för den myckna ynnest och godhet, hwarmed jag af Eder, mine Herrar, blifwit omsannad.

Mitt sinne intages af de lifligaste känslor, när jag eftersinnar de många prof af ädelmod och wälwilja, jag, (ehuru oförtjent) fådt röna, i synnerhet då jag hade den förmån, at wistas i Edert hederwårda hus; hwaremot jag ej annat kan, än framte en upriktig och tacksam erkänsla. Til et wedermåle härå, har jag nu den åran at tilägna Eder desse få blad, hwarwid min önskan ernår sin fullbordan, om detta gunstigt uptages.

Sör öfrigit innesluter mig, i mine Herrars wårda åtancka, samt har åran förblifwa

Mine Högåttade Herrar Morbröders

Edmjukaste tjenare

DIDR. JOH. LOHMAN.

Kongl. Hof-Rätts Liquidations Commissarien,
Ädle och Högåttade

**Herr LARS CONRAD
LOHMAN,**

Min Högåttade Broder.

Den margfalliga kärlek min Högåttade Broder för
mig städse behagat hysa, bör ingalunda af mig med
stilla tigande förbigås, utan är det mig en syn-
nerlig fågnad, at jag nu, wid detta tilfället, får för
det allmänna nyttra, med hwad beständig tilgifwen-
het, jag min Högåttade Broder dertfore är förbunden.

Det skal föröfrigit wara mig alltid högst om
hjertat, at söka städse framte en upriktig erkänsla
här af. Förblifwer

Min Kjäreste Broders

Trognaste Bror
DIDR. JOH. LOHMAN.

§. I.

Swad olägenhet Landtmannen tillflyndas, då des ångar af Dufwors myckenhet göras obördige, finner hwar estertänksam; ty hörigenom förorsakas ej allenast en beswärlig slätter, utan man ernår äfwen ej den gråswårt, som på jämna ångar står at winnas. All denna olägenhet kan dock en försiktig Hushållare förekomma, medelst tjenliga anstalters widtagande, näml. at antingen strart wid. deras tilwårt och bör an dem förhindra, eller ock, då de redan fått tiltaga och föröka sig, medelst wise dertil gjorde redskap och medel affkaffa. Så stor nytta man sig gör, medelst ångars skötsel och widmakthållande, så mycken skada tilfogar den sig, som derom ej sorgfällig är, hållet erfarenheten intyggar, at åkren omöjeligen kan åga bestånd, så framt han ej af ången understödes. Jag wil derföre korteligen nämna et och annat sätt, hwilka estertänksamme Hushållare brukat, at borttaga de öfwerflödige och onyttige Dufwor på en hårdwalls ång, och göra den mera fruktbarande. Härwid utbeder mig Läsarens milda omdöme.

§. 2.

Ehuru mit systemål nu ej är, at omständeligen utföra orsaken til Dufwors första tillkomst och tiltagande, bör jag dock ej obemålt lämna, hwad til sakens utredande tyckes wara tjenligt. Dufwor som wåra på torra eller hårdwalls ångar, bära ganska litet gräs, och äro til utseendet något rundaktige och fullreige äfwantil, samt upkomma af åtskillige orsaker, såsom af alt hwad som förorsakar någon uphögning mera på det ena än på det andra stället, antingen af Jordens gåfning, af Mull-

waders gråswande, eller at Ewin upkasta torfwor, eller ock Myror draga i hoo små höggar omkring sina hål, eller af träns och buskars rötter, eller under af pålar lämnade i jorden, eller wisa gråslag, som altid wåra i Tufwor, med mera; Hwitka up högningar, ehuru de i början äro nog ringa och små, taga dock til anseentigen, när allahanda låtta saker, som ligga lösa på marken, fring och til dem föras, hwaraf nödwändigt högder och ojämnheter mer och mer förorsakas.

§ 3.

En tufwig ång är antingen sådan, at tufworre stå på den glesst, eller något ifrån hwarandra, och marken emellan tufworne är jämn och slät; eller är ången så full med tufwor, at den ena är tätt wid den andra. I den förra händelsen kan åter wara den skillnad, at den jämna marken emellan tufworne, är anten ännu nog gråsbärande, eller är den med måha öfwerdragen, eller annors helt fattig på gräs. Man kan altså ej på lika sätt bota alla förenämnde olägenheter. Är det långt emellan tufworne, och marken emellan dem någorlunda jämn och gråsbärande, så borttagas Tufworne på etdera af nedannämde sätt; men är marken emellan dem mycket mager, eller Tufworne öfwer hela ången helt tätt til hwarandra, med endast litet gräs emellan dem, men litet eller alsintet uppå dem, så är då det ickefraste, at med plog småningom, och alt som man hinner, upplöja hela ången; dock bör man, där Tufworne stå glesst, förut borttaga dem på et af de nedanbessrefne sätt, och lägga dem i stora höggar, at ligga et eller par år at rutna til mull, och så snart de äro bortskurde och i höggar lagde, upplöja hela ången, bruka den rågra år til åker, på samma sätt, som med Lunder annors wantigst är, och sedan i sinom tid lägga dem til ång igen. Erfarenheten visar, at ehuru en hårdwalls ång kan anten wara helt måsluven, eller annors bära ganska ringa gräs, kan den dock hafwa djup och fet swart mylla under sig; men som dock gfwer ingen lönande gr swört, innan den blifwit uppögad och omwänd, och fåte nyt tillfalle ot af luften m. m. draga lika som ny kraft til sig; ty jorden å skär ombyte.

§ 4.

Nu wil jag anföra flere sätt, som man betjenar sig af, at borttaga Tufwor. Några nyttia en särdeles dertil gjerd Plog, som på bägge sidor är hwarf, eller ock en god Torf-lisa, dem derige om at bortskjora. Beskrifning och ritning på sadane Tufwogar finnes så i Kongl. Swenska Wetenskaps Academiens Handlingar för år 1744 p. 122. följ. 1752. p. 226. Baron BRAUNERS tankar om åker och ång, edit. 3. p. 186. som hos andra.

Detta Tufwornes bortskärande bör ske om sena Hösten, då Jorden af regn är mjuk, och dragarena hafwa bästa styrkan, utom det, at Jorden på de öppna ställen, igenom vinteren och Földen, blir ännu lösare och får som ry kraft; de afskurne Tufwor läggas sedan i stora högar uppå hwarandra, och lämnas at så ligga 1. 2. å 3. år, tils de hunnit wäl förwandlas til mull, eller om ången ej är långt från Gården, föres de hem, och utbrändas med Boskapsgödnigen. Detta hemförandet kan beqwämligast ske med första åkføre om hösten sent, innan de hunnit mycket frysa tilhoppa. De tjena då til en god gödsel på åkeren; d. ras ställen besås följande år med tjenliga höfrön, samt strös derpå glesst med Hafra och krattas ned. Hafra kommer straxt up, och ger skygd åt det groende gräset emot Solens hetta. En del plåga sticka uti Tufworne några årter, hwarpå Swinen inlåtes, hwilka låckade af årterne, hafwa Tufworne öfwer ånda, som sedan i högar samlas; men detta sättet duger intet, ty Swinen göra ången aldeles ojämn. Andre betjena sig at en wiß Jord, höfvel til Tufwornes affskaffande, i form ungefär som en sladd, dock nästan af lita längd och bred. Den föregående plankan går platt på Jorden, men den eftergående är med et långs med brädden fast satt Järn slutt-ståld. Då en Karl føe et par hästar för höfwelen, och en annan, gåendes efter, trycker på och häfwer ut den skurne jorden; således kan den Tufwigaaste ång åfwen med ganska ringa möda platt och jämnabras. Se Salanders Gårds-Fogde Instr. edit. 3. p. 280. Andra br. 1, at med en hwarf

spade hugga Tufworne i 2, 3, 4 eller flere delar, alt efter des storlek, och dymedelst borttaga Tufworne, och göra ången jämn. Tufworne lägges sedan i högar, på förenämde sätt; andra åter, som med spada sålunda bortskära Tufworne, kasta den under Tufworne warande lösa Jorden kring ången, såsom en gödning, sedan, på det gräsvalen må bibehållas och göras jämn, stjälves tillhöra de skilde delar och pårampas. Men på detta sätt kan ej ången blifwa rätt jämn, at förtiga det de nedlagde stycken af den gamla Tufwan, gifwa gansta ringa gräsvårt. Jag har sedt en Landtman med mycken fördel nyttja, til Tufwors affskärande, en hwarf Järnkniif, krökt åt äggs sidan, af två alnars längd, fem tumms bredd, och half tumms tjocklek, lik en hackelse knif; med en ring på ändan af tre tumms diameter, samt at derå gjordt träskaf, af half alns längd, up åt något krökter. Denne knif fästes nära wid Tufwan medelst en väle satt i ringen, som i jorden nedtryckes, då en Karl, hälft när Tufworne af watten blifwit upblötts, för knifwen omkring henne, nära wid Jorden, och således dem til stor myckenhet om dagen affskär. Doel är til märkandes, at detta wärktug ej kan nyttjas där Tufwan med någon buska är bewuxen, eller om i henne någon sten skulle finnas, så framt detta förut ej med någon spade blifwit botadt.

§. 5.

Ibland hwarjehanda medel, dem Hushållare nyttjadt wid Tufwors affskärande, är ock det, som finnes infört i Kongl. Wettenskaps Academiens Handlingar för år 1742 pag. 188. och följande, deråst talas om en, som varit ägare af en sådant och tufwig ång, hwaraf han högst årligen kunnat erhålla 12 å 16 last, men som sedan funnit den utwäg, at berörde ång i fyra lika delar affskilja, och med hwar del på olika sätt försara. Första delen, som tillika med de andra behörigen dikades, blef om wåren hackad, och jämn gjord; wid slutet af Maji Månad lät han plöja och hafwa honom, sedan med Granris öfvertäcka, som tjugu dygn derefter brändes och med

Haf

Hasra besåddes. Enär nu denne Hasra war så lång, som wäl wurit gräs, afflogs den, och som hö torklades; fast den i torfningen nog förminskades, blef det dock et godt och wälsmakeligit foder för Kreaturen.

At denna ångs del blefwo sedan följande höst och wåhr Boskåpen ifrån stångde, på det de med trampning ej måtte skada den nyå förbättrade marken. Sommaren derefter blef wäl gräset godt, dock icke mycket, som deraf härrörde, at gräsrotterne ännu icke fått binda, eller i tätthet skjuta sig tillsammans; men de följande åren ersor han, det gräswärten anseentligen tiltog, alt som wäderleken sig fogadt.

Andra delen hackades, plögdes och hartwades, samt sedan med hasra och höströ besåddes, utan at hwarcken gjöda eller bränna honom. Denne har Sommaren derpå frambragdt en ymnig årswärt, så at Jordägaren icke förgåswes såg sig hasra wa ned lagdt möda och kostnad.

Tredje delen bereddes på samma sätt som de twänne förra, dock gjöddes wäl, och med Hasra samt Klöfwergräs, frö besåddes. Denne delen har tyckas wilja rå i ymnig gräswär, men så har den första, som har blifwit bränd, sedan han fullkomligen blifwit rotad, icke gifwit denne efter i gräsbörd, utom det, at man genom bränning ej behöfwer befara, ången wara mååa och den deraf kommande olågenhet underkastad.

Fjerde delen undergick icke någon plögning eller hackning, utan Tufworne blefwo med en dertil gjord Plog affskurue, och sedan lagde i en hög med Ljung och Granris hwarstals at rutna; derpå såddes Hasra och Höströ i stället, som tillika med gräset affkars. Denne del har äfwen framtedt en härlig gräswär, ehuru hon ej så aldeles blifwit af mååa bepriad, i synnerhet deråst Tufworne warit. Denne idoge Landtman har af sin osparda möda skördadt en anseentlig nytta, i så måtto, at han af den gjödda delen bekom största Höwärten, som besteg sig nästan mera, än han af hela denna omtalte ången til förene bekommit. Näst denne lönte honom den förbrände ångs-

Delen, sedan han fullkommeligen fått rota sig. Hwad de två andra delar beträffar, ägde den som med Höfröet varit besädd företrädet; dock war äfwen den sänre delen anseentligen förbättrad, i anseende til ångens förra beskaffenhet.

Til detta arbetet nyttjades en Plog, af en bandkniffs skapnad, 6 quarter lång, 1 dito bred, samt af en tums tjocklek; å rugg sidan war gord en greva som på en Spade, bögd uråt, hwari sattes en styrstake för Karlen, at hålla och styra Plogen med; på ändarne war knifven rund, som stickes i slacklorne, och med et deruti g ordt Järn på skackelen, at fasthållas efter behag.

§. 6.

Det plågar nog ofta hända, då man med Höfröns säende wil göra de stätten på ången gräsbarande, der man skurit bort Tusworne, at liten eller alsingen gräswårt infianer sig derefter; detta förorsakas gemenligen då, då: en uten wal samlar alla de Höfrön han finner på golf och botn af Lador, skall skullar, krubbor, hwaraf en del kunna vara sådana, som wårt på sankta ångar, en del onyttige blomsterfrön, största delen torde ock ei vara m:gen; hwad bördig gräswårt skall man wänta af sådane? Likaledes, om en ganska torr och brännande wäderlek infaller om Wären efter tienlige Höfröns säende, så at ock den tillika sådda Hafran borttorckas, som skulle gifwa skogd åt de spädt upkommande grässkänd. Estertänksamma Hushållare, hafwa derföre sökt ersätta detta genom det de på sådane ställen, der Tusworne blifwit bortskurue, planterat rötter af den så kallade Hwit- eller Dwickroten (*Triticum repens*:) denne är det wärsta och skadeligaste ogräs i Kryddgårdar, samt ofta på feta åkrar: den kan ock intet nyttigare användas, än då dess rötter borttränas från Kryddgårdar och åkrar, och blir sålunda på de bara ställen af ången utplanterad. En härlig och lät Höwårt upkommer strart derefter; Boskapen åter detta mjuka och lena grisslag ganska gärna; men den har den oldgenheten, at man ej i många år får frögda sig af
 des

des frödiga w:xt på ångarne; den älsst r en fet och lös Jord-
 män; derjore wårer den ock i början frödig på sådane ställen
 på ången, men så snart, efter 2 å 3 år, Jordmän på dylika
 ställen på ången blir hoppackad och hård, bärjar den allt mer
 och mer afstaga i sin frödighet, så at efter 5 å 6 år, finnes
 endast något enda stånd här och där, på de ställen, der den
 förut stådt så hårlig: andre wårter, som af naturen hålla til
 godo en hård Jordmän, i sinna sig här, och småningom för-
 qwiswa Qwickroten. Wil man hafwa sådane ställen länge
 Gräs, och foderbårande, så bör man med flit så dit sådane
 fodelslag, som i längre tider gör en frödig w:xt på dylika
 ställen: de se äro i summerhet af Grässlåg följande: Ung Kam-
 pe, Ung Kasta, Rödhwon, Fåltwön, Täckttätel, Betesgroe,
 Ungsgroe, Elåtergroe, Hundåring, Ungswingel; och af Dia-
 delphia von Linné, Giggals-årter (Lathyrus pratensis,) Mus-
 årter (Vicia Cracca), Trifolium hybridum, Rödswåpling,
 samt om man kan hafwa frön af Linnæi Höfrö (Medica
 falcata); Alt så frön af förenämde, bör man anten med flit
 låta samla dem, eller wara sorgfällig om, at när sådant Hö-
 föres hem, som til största delen består af en eller flera af fö-
 renämde, de då i Krubborna för Hästarne och Boskopen ned-
 fallande frön af dese med all flit samlas och förwaras, samt
 ej blandas med Gräsfrön, som komma från sankta eller odu-
 geliga ångar; dese sås om Wåren på de ställen, där Tuf-
 wor blifwit horsturne Hösten förut; Hafra strös och der glesst,
 samt, om någonfin giörligit år sprides litet brunnen gödning li-
 kaledes på ställen. och frön nedkrattas med en Ryddgård's krotta,
 dock ej diuvt; s:keast bör man, om man förest med gödning
 bestör på ställen, sår så Hafra glesst, krattar Hafran ned, til
 ungefär tw i fingers djuplek, såc så et eller flere slag af föregående
 Gräs- eller Höfrö derpå, och härskar eller drager öfwer med
 en En- eller Granris- qwisst, på det de se Frön ej må komma
 för diuvt ned. På två å tre års tid derefter böra inga Krea-
 tur st:pas hit at beta; ty släppes Kreaturen in, så göra de
 hål

Hål med sina fötter i den lösa Jorden, och tillika döda de spåda gräsen, utom det de med munnen uprycka dem med rötterne, hvilka ej än fått taga wäl fäste i den lösa Jorden.

Min Kjäreste Bror!

Swad fågnad mig nu tillskyndes, då jag ärfar Min Bror lyckeligen hafwa genomgått, Aca- demiska Lärdoms-profwen, och at Du således banat Dig wåg, til wårda Lagrars skjördande, som til en belöning följer, på alt Ditt bemödande, kunna desse få rader ej tilböriligen afskildra. Billigt lyck-önskar jag Dig af upriktigt hjerta til åtnjutande, af det Du sökt Dig til winna; Den Högste tildele Dig alt godt, med hwilken önskan jag förblifwer Din

Trognaste Bror

ADOLPH ER. LOHMAN.